

Integráció a könyvtárban - a túlélés kulcsa?

Hegedűs Péter

Manapság alig lapozhatjuk át a könyvtári szakfolyóiratokat anélkül, hogy ne találkoznánk olyan írásokkal, amelyek a könyvtárakra nehezedő különféle kényszerekről, kihívásokról szólnak, vagy éppen ezen intézmények küszöbön álló végnapjait jövendölik, holott őket mindig is a tudás, az ismeretek legfontosabb tárházának tekintettük. De hihetünk-e ezeknek a jóslatoknak? Mi, könyvtárosok csakugyan közel állunk-e ahhoz, hogy faladatunk csupán arra korlátozódjék, hogy poros könyveket őrizzünk, bonyolult és idejétmúlt katalógusokat tartsunk rendben, mind nominál-, mind reálértékben csökkenő, csak a pusztá stagnáláshoz elegendő anyagi forrásokból?

Ha olyan remek könyvtárban járunk, mint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, sokan közülünk bizonyára egyetérteneek azzal, hogy nem így áll a dolog. Másrészt viszont, ha egy átlagos könyvtárat veszünk példaként, azok az érvek, melyek a különféle kényszereket és kihívásokat vázolják, ugyancsak igazak lehetnek, ahogy például M.B.Line írta a *British Journal of Academic Librarianship* egyik legfrissebb számában: "A tudományos könyvtárakra jelenleg az alábbi kényszerek nehezednek:

- a kiadások csökkentése, legalábbis reálértékben,
- a létszám csökkentése, főként mivel ez folyamatos kiadásokat jelent,
- a hagyományos szolgáltatások folyamatos és színvonalas fenntartása,
- a szolgáltatások bővítése az elektronikus technológia felhasználásával: hozzáférés a bibliográfiai adatbázisokhoz, mágnesszalagok és -lemezek, mikroszámítógépek állománygyarapítása és kölcsönzése, előbb-utóbb szabadszöveges keresést nyújtó adatbázisok igénybevétele vagy megvásárlása (ez utóbbi komoly beruházást és működési kiadásokat igényel)."

Mivel ezeket a kényszereket más országokban és más könyvtárakban is érezni lehet, arra a következtetésre juthatunk, hogy a technikai problémáktól a gazdasági nehézségekig terjedő tényezők különféle kombinációinak kezelése nagy erőfeszítést, lelkesedést és elkötelezettséget követel a könyvtárak túlélése érdekében. A megoldandó feladatok egy része nem szükségképpen fakad abból a negatív körülményből, mely szerint változatlan költségvetésből kell megbirkózni a növekvő előfizetési díjakkal, vagy kényszerűen csökkenteni a folyóiratbeszerzéseket, - hanem azokból a követelményekből, melyek szerint alkalmazkodni kell az információs technológia változásaiából fakadó előnyökhöz. Ezek új horizontot nyitnak a hagyományos tevékenységek újfajta szolgáltatásokkal való integrációjában. (Itt példaként a CD-ROM technológia említhető meg a kéziratok megőrzésére és kutatására.)

Mit tehetnek azok a könyvtárak, amelyek ilyen kihívásokkal néznek szembe? Mint Line javasolja, a hatékonyság javítása, más könyvtárakkal való együttműködés, bizonyos szolgáltatások csökkentése és a bevételek növelése a nyilvánvaló válasz. Ezt

azzal lehetne még kiegészíteni, hogy új, értéket hozzáadó szolgáltatások létrehozása is fontos tényező lehet.

Ezek a tennivalók nagy mértékben összefüggnek egymással és bonyolult kérdések megoldását rejtik magukban: például a pótlólagos pénzügyi források iránti igényt valószínűleg csak részlegesen lehet kielégíteni a felhasználói díjak bevezetése vagy növelése útján. Egy alacsony színvonalú szolgáltatást nem fog elismerni az ún. felhasználói piac, ezért fontolóra kell venni megjavítását vagy megszüntetését, vagy egy új szolgáltatás létrehozásával annak kiváltását.

A térítési díjak bevezetése igen kényes kérdés. Sok szakmabeli számára napjainkban is ez a megoldás nagyobb kockázattal és veszéllyel jár, mint az a számszerűsíthető haszon, amelyet a pótlólagos jövedelem eredményez. Az aggodalmak skálája igen széles, az ún. profitorientált tevékenységek egészségtelen eluralkodásától való félelemtől kezdve, az “információban gazdag”, “információban szegény” rétegek közötti különbség kialakulásának elítéléséig. Nem akarok mélyen belemenni az ingyenesség vagy térítés kérdésére adandó válasz következményeinek részleteibe, csupán érzékeltetni akartam, milyen bonyolult kérdésekkel kell megbirkóznunk, amikor efféle kihívással állunk szemben.

Az integráció elvének gyakorlati alkalmazása hasznosnak bizonyulhat e folyamatban. Az integrációt érthetjük funkcionális, szervezeti, irányítási, gazdasági stb. értelemben. A *funkcionális integráció* úgy definiálható, ahogy azt Rózsa György tette a vitaindítójában - vagyis a különböző információs funkciók integrációjaként. Ez megköveteli a *szervezeti értelemben vett integráció* gyakorlati elveinek alkalmazását, azaz az ún. feladatorientált és “mátrix” szervezet alkalmazását. Mint az közismert, ilyen esetben a munkacsoport tagjait különböző részlegekből verbuválják és csak a téma befejezéséig dolgoznak együtt. A következő feladat (vagy projekt) új személyi összetételű csoportot követel. Ez megoldható az ún. dinamikus irányítási rendszerek (pl. célorientált irányítás, várakozás-orientált irányítás) keretében, amelyek az *irányítási értelemben vett integráció* elvein nyugszanak. Mit jelent az *integráció gazdasági értelmezése* a tudományos könyvtárakban? Abból a feltételezésből indulhatunk ki, hogy a tudományos könyvtárak olyan rendszerek, (szervezetek), amelyek beruházást és folyamatos ráfordítást igényelnek, és ezen erőforrások felhasználása optimalizálható. Ez másfelől azt jelenti, hogy a könyvtári információs szolgáltatásokat minden szempontból költséghatékony módon kell működtetni. A könyvtáron belül a források, a pénz, a munkaerő és a tér felhasználását optimalizálni kell, feltárva az igényelt szolgáltatások nyújtásának alternatíváit, kiszámítva e lehetséges módozatok költségeit (beleértve a meglévő rendszert is), s így dönteni az egyes alternatívák hatékonyságáról. Az egyik területen nyert bevétel átcsoportosítható egy másik fejlesztésére is. A könyvtárat hatékonyan és gazdaságosan kell működtetni annak érdekében, hogy a lehető legjobb szolgáltatást nyújtsa a szervezet egészének rendelkezésére álló források alapján.

A könyvtárost azonban nem az ún. profit-irányultság, hanem a szolgáltatások maximális hatékonyságára irányuló törekvés kell vezesse. Ugyanakkor a gazdasági szempontok figyelmen kívül hagyása idealista rövidlátásra vall, mivel a könyvtárak finanszírozásának aranykora világszerte végérvényesen befejeződött. Hasonlóképpen - leg-

alábbis rövid távon –erősödni látszik a gazdasági szabályozók szerepe az olyan területeken is, mint a könyvtári és információs szolgáltatások.

Nézetem szerint jelenleg Magyarországon a gazdasági értelemben vett integráció elveinek gyakorlati megvalósítása a legnehezebb. Az okok részben a következők:

1) A könyvtárak finanszírozásának torz mechanizmusa.

2) Bizonyos könyvtári-információs szolgáltatások iránti fizetőképes kereslet hiánya; az információs piac igen fejletlen Magyarországon.

3) A szakma vonakodása attól, hogy gazdasági kategóriákban gondolkodjék (legalábbis annyira, amennyire a könyvtári viszonyok között egyáltalán lehetséges).

4) A könyvtári és információs szolgáltatások költségszámításában, ármegállapításában stb. való gyakorlatlanság.

Ezen tényezők egy része viszonylag könnyen befolyásolható pl. az oktatás és képzés révén, más részük azonban a szakmai területek, egyesületek stb. összehangolt cselekvését - lobbyzást - igénylik a könyvtárpolitika vonatkozó területeinek megváltoztatására.

Remélem, rövid megjegyzéseimből kitűnik, hogy az integráció elve és annak a könyvtár különböző dimenzióiban való alkalmazása hasznos segítség egy olyan bonyolult szervezet hatékonyságának növelése érdekében, mint amilyen a tudományos könyvtár. Hozzátehetjük, hogy a számítógépes technika bevezetése önmagában is hozzájárul az integráció elvének gyakorlati megvalósításához, azaz a számítógépesítés - legalábbis ideális esetben - önmagában is kikényszerítheti az integrációt, azáltal, hogy elfogadtat olyan alapelveket, mint például az egyszeri feldolgozás - többszöri felhasználás stb.

Megjegyzéseimnek azt a címet adtam, a könyvtári integráció a túlélés kulcsa. Most ezzel fejezem be mondandómat: az integráció feltehetően nem az egyetlen kulcs a könyvtári szakma jövőjéhez a kialakulóban lévő információs társadalom korában, de eredményes eszköz lehet rendszereink és szervezeteink korszerűsítésében.

(Fordította: KOVÁCS Katalin)

